

**ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г. С. Сковороди
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

ГОДЗЬ Наталія Борисівна

УДК 001.18:502:504:101.1

Філософські підстави екологічної футурології

Спеціальність 09.00.09 – філософія науки

АВТОРЕФЕРАТ

**Дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» МОН України, м. Харків, на кафедрі філософії.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор, **Тараросв Яків Володимирович**, завідувач кафедри філософії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» МОН України;

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент **ЩЕНКО Юрій Анатольєвич**, завідувач відділу «Наукові і освітянські методології та практики» Центру гуманітарної освіти НАН України;

доктор філософських наук, доцент **ЛЕБІДЬ Євген Олександрович**, професор кафедри філософії Сумського державного університету МОН України;

доктор філософських наук, професор **КУЗЬМЕНКО Вячеслав Віталійович**, завідувач кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ МВС України;

Захист відбудеться «_____» _____ 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.01 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «_____» _____ 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор філософських наук

Т. В. Гардашук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Недостатня розробленість питань побудови та моделювання футурологічних сценаріїв перед викликами сучасності та майбутнього, їх локації на глобальному та локальному рівнях приводить до значних втрат у розвитку суспільства. Особливо актуальною є ця тема для України, оскільки її геополітичне становище, природні геобіоресурси є запорукою безпечного майбутнього як для народу України, так і в глобальному вимірі. Тенденції, що мають місце в сучасному «глобальному» світі, кардинально впливають на фундаментальні природні та соціальні процеси, на загальний розвиток та практичне втілення наукових досягнень. Футурологія загалом є узагальненою назвою сукупності концепцій про майбутнє людства; в спеціалізованому науковому контексті, футурологію визначають як моделювання майбутнього планети, людства, процесів і явищ на основі наукових знань і прогнозів. Футурологію часто розуміють і як «історію майбутнього» або, як пропонував ще О. Флетхейм, «філософію майбутнього», яка буде альтернативою попереднім соціальним вченням. Відповідно, запропонована екологічна футурологія є складовою «філософії майбутнього», яка прогнозує майбутнє людства в контексті його взаємодії з природою. Означення футурології як екологічної, сприяє новому розумінню не тільки екології та втіленню її задач та можливостей на практиці, але й застерігає від демагогічного використання екології як нового релігійного напрямку (тим самим її науковому вихолощенню) й привертає увагу у суспільстві до можливостей як прогностики, так й футурології в цілому.

Актуальність дослідження полягає в аналізі історії розвитку й трансформації екологічного знання загалом, та аналізу майбутнього саме екології й наступного вивчення впливу екологічних знань на всі сторони як суспільного життя, так і життя планети у цілому. Зараз відбувається небезпечна підміна предмета та цілей, а головне – мети екологічних досліджень. Саме філософія науки як засіб критичного та систематичного аналізу й синтезу знань допомагає вирішити важливе питання про межу можливого «зондування» проєктивним поглядом майбутнього. Таким чином, перспективним і позитивним в цьому контексті є введення й розробка поняття «екологічна футурологія», а також наступне вдосконалення й розвиток відповідної теоретичної та прикладної дисципліни. Екологічна футурологія відкриває можливість моделювати й систематизувати знання про майбутнє довкілля, технології і людство. Отже, актуальність дослідження полягає у філософському аналізі взаємозв'язку екологічного та футурологічного знання, його використання та трансформації, впливі на майбутнє людства та планети Земля.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Визначаючи ступінь розробленості означеної проблеми, ми спиралися на широкий спектр напрямів філософії, насамперед, з філософії науки, філософської антропології, філософії культури, соціальної філософії, філософської естетики. Футурологічні аспекти,

пов'язані з філософією природи й екологічною тематикою, а саме з природозберігаючою концепцією можливо знайти у працях Варвіка Фокса (Warwick Fox), В. Гьосле, Д. Ламбреліса (Dimitris N. Lambrellis), Ларрере (Larrère), К. Лі (Keekok Lee); серед вітчизняних дослідників передусім слід назвати дослідження М. Т. Братерської-Дронь, М. І. Будико, Т. В. Гардашук, А. М. Єрмоленка, Ф. М. Канака, М. М. Кисельова, Ю. О. Мелкова, О. Л. Нікіфорова, А. В. Толстоухова, Ю. А. Шрейдера.

Досліджувані питання розглядаються у працях зарубіжних й вітчизняних авторів, зокрема Н. Бора, В. Гейзенберга, Д. фон Гільдебранда, В. Данілова-Данільяна, В. А. Канке, І. Лакатоса, К. Поппера, А. Печчеї, Дж. Поулакоса, Е. Тоффлера, П. Фейєрабенда (у останнього з позиції мовних питань), В. С. Швирьова, О. Шпенглера. Аналізується розвиток науки та філософії (Е. Мешкаускас), співвідношення філософського та спеціального наукового пізнання (П. С. Дишлевий). Інтерес до майбутнього має широкі межі застосування – від інтересу до Майбутнього (Прийдешнього) як феномена, до зацікавленості в межах якоїсь вузької теми чи навіть у контексті інтересів окремої країни. У сучасному філософському дискурсивному просторі аналізуються теоретико-методологічні засади праць М. Вартофського, В. І. Вернадського, М. М. Рогожі, А. В. Толстоухова, Е. Тоффлера, С. Д. Хайтун. Також у контексті наукових практик дослідження розглядаються концептуальні засади футурології на основі досліджень Ж. Адамара, Р. Атфільда, Р. Бхаскара, С. Лема, А. Пуанкаре Ф. Фукуями, та ін. Поштовхом для визначення проблемних ліній нашого дослідження став аналіз праць Ж. Бодрійяра, Д. Белла, В. Л. Іноземцева, Ж.-Б. Ламарка, Г. Маркузе, Я. Нідельмана, Ж.-Ж Руссо, Є. Трубецького, В. М. Фіногенова, В. В. Шкоди, й також таких авторів, як М. М. Моїсеєв, О. О. Мамалуй. Аналіз співвідношення філософії та наукового пізнання, системності наукового знання ми знаходимо у працях Л. Б. Баженова, В. Л. Басенець, М. М. Гуренко.

Питанням історії філософської інтерпретації знань про Землю присвячено дослідження І. В. Круть, про тісний зв'язок філософії та екології пише К. О. Маца. Ці ж питання розглядаються в роботах В. Розанова, Т. Сафранова, Л. Шафрана. Зв'язку філософії та екологічної проблематики присвячені дослідження Ц. У. Ву (C. W. Wu), Є. В. Гірусова, А. Д. Урсула, Х. С. Хонга (H. S. Hong), С. Чжао (S. Zhao) та ін.

Екологічні дослідження тісно поєднуються з багатьма іншими науковими дисциплінами та напрямками. Важливими з цього погляду є висновки, зроблені в працях А. М. Фомічева, а також Т. В. Гардашук, Е. В. Гірусова, А. Б. Дитмара, І. М. Забеліна, С. Б. Кримського. В. С. Крисаченка, М. М. Кисельова, які досліджують підходи до визначення екології та статусу екологічних знань на сучасному етапі розвитку науки і суспільства загалом, розкривають нові тенденції міждисциплінарних досліджень та досліджень в галузі філософії науки. Перспективам розвитку науки присвячена праця С. М. Ягодзінського, який зазначає, що поняття «кoeволюція» використовують для опису механізму взаємозумовлюючих одна одну змін елементів, котрі своєю чергою є складниками

цілісної системи, яка розвивається. Беруться до уваги також висновки, зроблені у працях А. П. Азізова, Міхала Бартоша (Michal Bartoš), Г. Бейтсона, В. А. Кобилянського, В. Ф. Чешка, Е. Шредінгера, Ю. В. Яковця. Важливою є концепція спільносвіту, розроблена К. М. Майер-Абіхом. Заслужують на увагу висновки О. Є. Андросом про особливості політичної інституалізації екологістських рухів сучасності та тенденцій екологізації самого сучасного політичного процесу.

Для аналізу питань екологічної освіти та формування екологічного світогляду важливу роль відіграли праці А. А. Герасимчук, К. Ю. Маці, А. В. Сахно. Під час аналізу освітніх аспектів досліджуваної проблеми ми спиралися на праці О. М. Варго, О. Б. Лисової, В. Ю. Некоса, В. М. Плахотник, А. А. Рєпи, Н. М. Філяніної; в контексті розгляду інтегральності людини – на праці В. А. Розанова. Т. Сафранова, Л. М. Шафран та ін. Евристично цінні підходи щодо майбутнього природи людини, її тілесності, перспектив розвитку культури, душевної і духовної еволюції зустрічаємо в дослідженнях Є. К. Бистрицького, О. Є. Гомілко, В. С. Лук'янця, Н. В. Хамітова та ін.

Аналіз питань розвитку та становлення екології розглядаються в працях О. Д. Акименко, Т. В. Гардашук, М. М. Кисельова, В. С. Кричасенка, Д. М. Кашкарова, К. М. Петрова. Важливим у цьому контексті є дослідження А. М. Фомічева, що підвело нас до розуміння необхідності обґрунтування поняття «екологічна футурологія».

Важливими є дослідження про часопросторові константи В. М. Ярської, яка аналізувала насамперед концепції Т. В. Цив'ян. Цікавими є праці Г. П. Аксенова, Рейнгарда Козеллека, Артура Т. Уінфрі, концепції Е. Гірусова, а також А. Б. Дитмара стосовно розкриття «Закону природничо-історичного розширення ойкумени». В. С. Преображенський та Е. Л. Райх писали про демоекологічні системи та соціальну екологію й відзначали новий тип проблем – глобальних. Також осмислення місця й ролі екології, одна з проблем у тому предметному полі, яке у філософії розробляється А. І. Зеленковим, П. О. Водоп'яновим, М. Ф. Реймерс. Евристично цінною є робота Н. А. Піскулової, для якої філософія екології, не замінюючи методологію футурології та екології, стає важливою для її досліджень.

О. В. Соловйов зазначає, що термін «винахід майбутнього» належить американському філософу М. Вартофському, наголошуючи, що сучасне знання почало більше використовувати можливості моделювання і таким чином можна не тільки його передбачувати, але й водночас запобігати «ефекту випадковостей». Важливими для дисертації виявилися роботи Б. Коммонера, В. О. Лукьяніхіна, Б. М. Міркіна, Ю. В. Мізун та Ю. Г. Мізун М. М. Петрушенко, присвячені питанню сталого розвитку. Вагоме теоретико-методологічне значення для дослідження мають праці Н. Г. Баранець та А. Б. Верьовкіна, Н. В. Попкової. Актуальність роботи не зводиться лише до теоретичної сторони питання аналізу футурології як науки та проблем її розвитку. У цьому контексті надзвичайно важливою є дослідження О. Д. Волкогонової, яка розглядає не тільки сьогодення, але й майбутнє (принаймні, близьке майбутнє), а також концепція

В. Є. Шляпентоха щодо поняття «образу майбутнього». Важливою є думка О. В. Єршової, яка звернула увагу на той факт, що Г. Гутнер, описуючи процес нормотворення у науковій спільноті, пов'язував процес введення нового наукового знання з «перетворенням навички дослідницької діяльності та формуванням нової норми». Аналіз футурологічних праць в контексті сучасних проблем розглядається в працях В. І. Супрун. Важливими є праці Деніела Белла, І. В. Бестужева-Лади, Б. Б. Дондокової, Е. Ласло, Дж. Несбітта, Дж. Л. Петерена, В. К. Петросяна («концепція «ноократичного суспільства»»), П. М. Сухорольського, Дж. Форрестера, Г. Шахназарова, а також думка В. Г. Виноградова і С. І. Гончарука про те, що види наукового передбачення можна класифікувати за певними ознаками, наприклад, за характером об'єкта, який вони передбачають. Значущим є науковий прогноз А. Вейсмана у праці «Світ без нас».

Теоретичні імплікації терміну футурологія мають місце під час аналізу поняття «наукова фантастика». А. Г. Громова писала, що фантастика давно стала полігоном для дослідження та випробовування не тільки технологічних, але й соціальних ідей: кіборгізації, біотрансформації, біоконструювання, про які в Україні писав фантаст Олександр Тесленко, а у 1922 році О. Є. Ферсман у праці «Шлях до науки майбутнього» зазначав, що людина з *Homo sapiens* перетворюється на *Homo scienti* (людину знаючу).

Підходячи до питання розгляду наближеного до нас майбутнього або далекого майбутнього, слід спиратися на розумінням множини сценаріїв його реалізації. В такому ракурсі цікавими постають результати досліджень Т. Янелунаса та Л. Качкунаса відносно політичного прогнозування, яке володіє великою кількістю проблемних кутів у плані відповідності. Враховуючи розробки В. С. Крисаченка та інших авторів, слід акцентувати на важливості аналізу національних мов при описі природи (як довкілля), бо саме національні мови під час опису видають надзвичайно яскраві «етнічні маркери», що відображають специфіку екологічних проблем того чи іншого народу, на які часто не звертають увагу, бо вони для носіїв мови звичні, повсякденні, природні.

Вивчення наукових джерел, що стосуються вузлових блоків теми дослідження свідчать, що екологічна футурологія не стала предметом систематичного філософського дослідження, розглядається фрагментарно або занадто узагальнено, без урахування реалій сучасного розвитку інформаційно-комунікативних систем та соціально-політичного становища та процесів глобалізації (особливо негативних). Це зумовлює актуальність теми дослідження, її зміст та структуру.

Зв'язок праці з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі філософії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» як самостійне дослідження у межах загальної комплексної теми наукових досліджень «Філософсько-методологічні засади науки в сучасному суспільстві» № 015U003360.

Мета й задачі дослідження: дисертаційне дослідження спрямоване на аналіз тенденцій розвитку сучасного екологічного знання у контексті його евристичних і

прогностичних можливостей, виходячи з позицій як філософії науки, так й філософської антропології. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити еволюціонування та сучасний зміст понять «екологія» та «футурологія» з метою подальшого аналізу та вивчення можливостей взаємовпливу цих галузей науки та створення окремого наукового напрямку;
- комплексно дослідити співвідношення між прогностикою та футурологією;
- здійснити порівняльний аналіз утопії та футурологічних досліджень і проаналізувати вплив негативних тенденцій, які виникають через це у сучасній суспільній думці під час розвитку уявлень про функції екології;
- висвітити провідну роль філософії у аналізі нового знання, за допомогою аналізу історії пропевдичного самовизначення філософії, її функцій та статусу;
- з'ясувати специфіку тенденцій сучасної наукової думки за допомогою аналізу ролі конвенції та комунікації у науковій та філософській спільноті;
- визначити змістовне поле понять «екологічна футурологія» та «філософія екології», дослідити спільне та відмінне;
- проаналізувати когнітивні витоки футурології та прогностики;
- за допомогою системного аналізу структури футурології дослідити ймовірну модель розвитку подальших досліджень у цій царині;
- з'ясувати потенціал екологічної футурології в побудові сценаріїв майбутнього та в інтерпретації глобального та локального майбутнього;

Об'єкт дослідження – футурологія як наукове прогнозування майбутнього.

Предмет дослідження – трансформація футурології в екологічну футурологію в умовах глобальної екологічної кризи та невизначеності майбутнього людства.

Методи дослідження Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження було розроблено на основі принципу когнітивної компліментарності, який дозволив здійснити міждисциплінарний синтез філософії, екології та футурології і який базується на гносеологічному й філософсько-антропологічному аналізі розвитку людської спільноти й природи під впливом традиційних і новітніх технологій, а також на засадах герменевтичного та діалектичного методів. Ці ідеї доповнюються культурно-філософським та лінгвістичними прийомами дослідження.

Теоретичну основу дослідження складають праці як сучасних вчених, так і видатних філософів минулого. Праця спирається на дослідження українських та американських, англійських, грецьких, литовських, німецьких і російських науковців. Продуктивним виявилось звернення до персоналістичної методології М. О. Бердяєва, який запропонував концепт «Нове Середньовіччя». Для побудови дослідження важливими стали методологічні стратегії Е. Тоффлера та Ф. Фукуями, а також В. В. Шкоди та А. М. Фомічева, які запропонували поняття «екологічна футурологія».

Важливе значення мають загальнонаукові та філософські методи, наприклад, системно-аналітичний підхід, у другому та третьому розділах широко використовується методика філософсько-історичної реконструкції генези розвитку екології та футурології.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у цілісному дослідженні взаємодії екології та футурології, що формує напрям екологічної футурології, яка спрямована на прогнозування майбутнього людства та формування стратегій виживання та існування людства за умов збереження природного різноманіття у оточуючому середовищі. Положення новизни конкретизуються в таких положеннях:

Вперше:

- запропоновано авторське визначення поняття «екологічна футурологія» для означення галузі науки, в якому сформульовано та акцентовано задачі та методи, за допомогою яких на практичному та теоретичному рівнях розглядатимуться та досліджуватимуться різні моделі застосування технологій збереження довкілля, а також вивчатимуться перспективи розвитку людства;
- розроблено низку понять, за допомогою яких можливо артикулювати і моделювати й трансформувати стратегії існування людства у майбутньому, зокрема, «Людина Природня» (як поняття природної стратегії розвитку людства – можливого та реального), «Спільне виживання різноманітного живого», «Пам'ять неіснуючого простору» (за допомогою якого враховуються при аналізі попередні форми ландшафту, що закріплені у свідомості особистості або існують в уяві у вигляді віртуальних форм передбачення та простору у проекті);
- розроблено модель паралельного співіснування нових і старих технологій у майбутньому, що по-новому дозволяє розуміти та тлумачити ефект симбіозу («феномен симбіотичної технології майбутнього»).

Дістали подальшого розвитку такі положення:

- пропонується на новому рівні проводити транскрипцію поняття «етноекологічна картина світу» і таким чином за допомогою екологічної футурології та дії культурних стереотипів розглянути вплив етнічних й екологічних факторів у їх поєднанні на створення та введення прогностичних програм;
- розкрито та обґрунтовано історію визначення понять «футурологія» та «прогностика» й, відповідно, відмінність їх впливу на предмет та об'єкт їх дослідження, оскільки прогностика постає важливою складовою футурології. Футурологія володіє набагато більшим спектром впливу при дослідженні та моделюванні, хоча обидві включають до себе математичні методи дослідження, які рівноцінно забезпечують їх науковість;
- доведена необхідність виявлення загроз існування, які вдалося виявити за допомогою аналізу можливих негативних наслідків застосування образу «бажаного майбутнього», побудованого на основі застарілих

уявлень про «дійсні» потреби суспільства, та ігнорування питання альтернативних підходів до розробки ресурсів планети (потреби вторинного використання перероблених відходів та джерел енергії та відновлення й забезпечення питної води й т.п.);

- виявлено низку факторів, що сприяють зверненню філософських досліджень до розуміння потенціалу екології у сучасному світі та виявлено залежності носіїв екологічних уявлень від дії їх власних культурних стереотипів, які зберігаються у національному образі «природнього ландшафту», що виступає еталоном при формуванні практичної реалізації нової екологічної картини світу.

Уточнені положення про:

- взаємозв'язок утопії та низки її елементів з футурологічними дослідженнями і виявлено зв'язок утопічних конструкцій з віддаленими негативними процесами, які спричинюються до хибних уявлень про функції екології у суспільній думці;
- причини перетворення екології та футурології на дисципліни з великою кількістю зв'язків з іншими науками та суспільними практиками (насамперед, «шлейфу» негативного впливу, який створюється внаслідок втілення нових технологій та переробок, на який у природньому та соціальному просторі людини взагалі не накопичено досвіду практичного реагування);
- змістовні відмінності понять «екологічна філософія» та «філософія екології» й про доцільність використання поняття «філософія екології» як евристично продуктивного, оскільки саме філософія виконує прогностичну, евристичну та гносеологічну функції як у науці в цілому, так й у її окремих галузях і є провідною та вирішальною у формуванні картини світу загалом;
- на підставі аналізу еволюціонування та розвитку наукових досліджень у галузях екології та футурології розглянуто соціальні та наукові підстави футурологічної публіцистики як різновиду філософської публіцистики, яка критично, системно й образно моделює майбутнє людства та довкілля;
- розуміння екології та футурології на сучасному етапі їх розвитку як мега- та мета- дисциплін, з чого випливають висновки про лінію досліджень стосовно дійсного потенціалу екології для проєктивного бачення локальних та глобальних тенденцій світу що доводить посилення впливу екології у майбутньому.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. На підставі проведеного дослідження зроблено низку теоретичних узагальнень та висновків, які створюють нові можливості для більш детального концептуального аналізу сучасності та моделювання майбутнього. Результати дослідження можуть як теоретичне, так і практичне застосування. Отримані результати дозволять реформувати стратегії в межах наукової картини світу й світогляду у цілому,

бо вони більш конкретизовано описують причини проблем минулого й теперішнього людської спільноти, більш реально осягають майбутнє на основі тріади «людина-природа-техніка» й, таким чином, надають більш вірогідні прогнози стосовно наших стратегій у найближчому майбутньому.

Особистий внесок дослідника. Дисертація є результатом самостійної дослідницької діяльності дисертантки. За темою дослідження автором загалом особисто надруковано 78 публікацій. На розгляд у авторефераті вноситься 46 публікацій.

Апробація результатів дослідження на підставі дисертації. Основні ідеї та положення дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях й науково-теоретичних семінарах кафедри теорії культури та філософії науки Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна та кафедри філософії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Основні результати монографічного дослідження апробовано авторкою у педагогічній роботі під час створення та викладання навчальних курсів (наразі й дистанційного) з «Філософських проблем екології», міжнародних, всеукраїнських та закордонних конференціях, серед яких, наразі й: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, Культура, Техніка в новому тисячолітті» (22–23 квітня 2008 р., Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»); Шоста наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Новітні технології – для захисту повітряного простору» (14–15 квітня 2010 р.: тези доп. – Харків, 2010); «Философские проблемы биологии и медицины»: сб. материалов 4-й ежегод. науч.-практ. конф. – Москва, 2010. – Вып. 4 : Фундаментальное и прикладное: сборник материалов 4-й ежегодной научно-практической конференции; «Философия о знании и познании: актуальные проблемы»: Материалы Второй Всерос. науч. конф. (Ульяновск, 18–19 июня 2010 г.); «Философские проблемы биологии и медицины». Москва, 2011. – Вып. 5 : Нормативное и дескриптивное (Москва 2015); «Кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришда акмеологик билимларнинг роли : Республикаиллмий-амалий конеренци мателлиалари» (2011 йил 1 апрель); «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я» : тези доп. XIX міжнар. наук.-практ. конф. (1-3 черв. 2011 р., Харків); «Философия и методология науки» : материалы Третьей всерос. науч. конф. (Ульяновск, 15-17 июня 2011); «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я» : тези доп. XX міжнар. наук.-практ. конф., Харків, (15–17 травня 2012 р.); «Философские проблемы биологии и медицины. – Вып. 6 : Свобода и ответственность : сб. ст. (Москва, 2012); «История и философия науки» : сб. ст. по материалам Всерос. науч. конф. (Ульяновск, 4–5 мая 2012 г.); «Філософія в умовах сучасних соціокультурних викликів» : Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–12 жовтня 2012 р.); «Социология знания и философия науки»: Сборник материалов Пятой всероссийской научной конференции (Ульяновск, 14–15 мая 2013 г.); Всерос. науч. конф. «Научное творчество как объект исследования историков, социологов, эпистемологов и психологов» (Ульяновск, 29 октября 2013); «XXI аср – интеллеktуал – инновацион гоялар асри» Республика илмий –

амалий семінарматеріали (2013йил 29 ноябрь) = Труды Республиканского научно-практического семинара «XXI век – век инновационно-интеллектуальных идей» – (Ташкент, 2014); «Проблема людини у соціально-гуманітарному та медичному дискурсах»: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 210-й річниці ХНМУ та 55-річчю кафедри філософії, (27 берез. 2014 р., м. Харків.). Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доповідей XXII міжнародної науково-практичної конференції (15–17 жовтня 2014 р., Харків); «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я»: тези доп. XXIV міжнар. наук.-практ. конф. (18–20 трав. 2016 р., Харків); NaMaTech 2016 : Natural, Mathematical and Technical science, Held in Budapest (on 11-th of Desember 2016); Гендер. Екологія. Здоров'я : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, (20–21 квітня 2017 р.); міжнародна науково-практична конференція «Наукова школа академіка І.А. Зязюна у працях його соратників та учнів (Харків, 16-17 травня 2017р.); Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe : Scientific and Professional Conference Humanities and Social sciences in the Era of Globalization – 2017, Held in Budapest (on 28-th of May 2017).

Публікації. Матеріали й основні положення дисертації опубліковано у монографії та двох закордонних колективних монографіях, у 20 статтях у спеціалізованих наукових виданнях, затверджених ВАК України, однією закордонною ВАК – статті (Узбекистан) у періодичних закордонних наукових журналах (Австрія, Угорщина, Узбекистан), у закордонних конференціях (Угорщина, Узбекистан, Росія), статтях у збірках в українських наукових виданнях, конференціях та семінарах в Україні (всеукраїнські та міжнародні), одного електронного навчального дистанційного курсу, одних методичних вказівок до курсу «Філософські проблеми екології».

Структура і обсяг дисертації зумовлені її метою, завданнями та логікою дослідження. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків по кожному розділу та загальних висновків, списку використаної літератури після кожного розділу, списку використаних джерел (720 найменування, із них 204 іноземними мовами) та одного додатка. Загальний обсяг роботи становить 596 сторінок (23 д.а.) із яких 389 сторінок основного тексту (14, 8 д.а.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, з'ясовано сучасний стан вивчення проблеми та розкрито актуальність та новизну дослідження, сформульовано загальну мету, завдання роботи а також об'єкт та предмет дослідження, ступінь її розробленості та результати апробації, розкрито методологічне та прогностичне значення «екологічна футурологія», показано практичне значення отриманих результатів та ступінь їх наукової апробації.

У **першому розділі «Філософські підстави вивчення нового знання»** виявлено методологічні можливості дослідження основних напрямків для розуміння концепту «екологічна футурологія».

У підрозділі 1.1. «Філософія і наука у річці самоозначення мети та цілей власного дослідження»: здійснено стислий аналітичний огляд функцій філософії науки та філософської рефлексії, означена та досліджена проблема статусу філософського знання. Зазначено, що наука та філософія не мають остаточних власних визначень, бо постійно розвиваються. Не останнє місце у філософії посідає філософія мови, оскільки досить часто при перекладі, особливо при прямому, лінійному втрачається глибинний філософський сенс, або додається нове прочитання, енергетична наповненість думки. Аргументується, що пізнавальна специфіка руху дослідження у кожного вченого має власні специфічні риси, які також впливають певною мірою на загальний рух історії наукового відкриття. Підкреслюється важливість роботи з архівними даними та базами бібліотек, особливо науково-технічних, оскільки важливо час од часу проглядати проекти минулого, які вийшли на периферію наукової зацікавленості внаслідок їх забуття.

У підрозділі 1.2. «Сучасні фактори та засоби шляхів «екологізації» філософії й аналіз можливостей вирішення глобальних і локальних екологічних проблем» розглянута насамперед евристична значущість ідей та методологічні аспекти прогностичного пізнання (герменевтичний метод, розвиток соціально-філософської літератури, істина в прогностичному пізнанні й т. п.) та їх головні закономірності. Доповнена і поширена філософська пропозиція Я. Нідельмана щодо стимулюючої та евристичної функції ідей, оскільки вони приводять до стимуляції розумової діяльності у людей та забезпечують існування у протистоянні викликів природи як середовища й суспільної реальності. Особливу важливість час роботи з питаннями філософії екології, є аналіз феномена трансформації понять та аналіз напрямків наукової думки, при яких відбувається, певний «транс закид» думки в певне безмежне майбутнє. Людині завжди потрібно міркувати за допомогою тих речей, які уміщено у зону прикордоння, того, що має обмеженість, тобто межу, на що звертав увагу М. Мамардашвілі. Футурологія вірогідно може сприйматися як наука про перспективний та скерований до відповідної мети процес, планування, прогнозування та уявлення, вгадування процесів росту людства, природи й технологій та відповідно до цього побудові на основах цього припущень про виникнення у майбутньому низки нових, неописаних досі потреб (і відповідно до цього моделювання засобу їх реалізації). А. М. Фомічев вірно зазначав, що сам понятійний апарат теорії самоорганізації виявився досить відповідним логіці розвитку досліджень у теоретичній екології, а Ю. А. Шрейдер відзначав, що принцип причинності чи детермінованості – це не висновок науки, але похідна передумова природничих наук. Від сьогоденішнього розуміння стосунків та меж систем (соціальних, природних й т.п.) та їх кордонів та взаємо перетинів та стосунків й дії до осягнення й проектування в майбутнє – один крок, а відповідно, потрібно ввести до наукового обігу поняття *екологічна футурологія* та розглядати її у першу чергу має право філософія.

У підрозділі 1.3. «Аналіз виникнення та розвитку причин філософського розгляду екології та футурології загалом» розглянуто насамперед низку таких питань, як аналіз ситуації, при якій людство постало перед проблемою обмеженості ресурсів, піддається аналізу питання проблеми взаємозв'язку науки та етики (через вирішення біоетичних питань та аналіз аксіологічних систем та перспектив), а також проаналізовано питання соціально-філософського пізнання майбутнього (подієве прогнозування, філософсько-художнє й т. п.), досліджено питання спів зіставлення часу та вічності у соціальному світі, їх об'єктивація. Наприкінці підрозділу поставлено та досліджено питання ролі філософії науки та її орієнтирів за допомогою аналізу структури предмету екології та футурології. Виводиться та відповідно аргументується концепція необхідності потреби у новаторській трансформації та новому осягненні сучасного положення низки наук та дисциплін, які дотичні як до екології, так і до футурології і прогностики. Коли людство постало перед проблемою обмеженості природних ресурсів та їх катастрофічного вичерпання; як ніколи стають важливими дослідження питань взаємозв'язку та взаємодії філософії та науки, а саме зв'язку та системності цих дослідів. Кажучи про проблему обмеженості ресурсів, пригадаємо, що Н. В. Попкова відзначала у В. М. Лейбіна наступну думку: сьогодні не тільки виявлено, але й досліджуються «внутрішні» «межі росту» – тобто можливість людства засвоювати нову інформацію та відповідно змінювати власний спосіб життя, але людська психіка – закостеніле утворення, й саме тому ці кордони технічного розвитку ставлять проблему наповненості змістом людської діяльності.

У підрозділі 1.4. «Аналіз взаємодії та впливу на свідомість уявлень про «реальне майбутнє» та «соціально бажане майбутнє» зазначено, що уявляючи прийдешнє, частіше починають бачити те, що можливо лише зараз уявити, або керуються продовженням розвитку ідеї боротьби з оточуючим середовищем за наше уявне ідеальне майбутнє. При цьому питання екології має розглядатися у найширшому діапазоні, не зводячи екологію до якоїсь вузької її спеціалізації та визначення. Якщо пишуть про екологію, то слід пригадувати насамперед її зв'язок з аналізом природи та природного. Футурологія як наука ширше за природу в її земному розумінні, але вкладається у поняття Природа-Космос у цілому. Феномен планети Земля як загальної цілісності цікавив людство з давніх давен, й ще стародавні автори посилалися на той факт, що першим карту тогочасного уявлення про землю склав Анаксимандр, а А. Б. Дитмар звертає увагу, що першим про круглу форму планети сказав Платон у діалогах «Федр», отже: опис та надання характеристики планети досі актуальні. Розглядаючи світоглядні категорії у сучасному природознавстві, С. Б. Кримський та В. І. Кузнецов відзначали проблему об'єктивного й відносного у сучасному природознавстві. Вони приділяли увагу аналізу питання проблеми світу як «цілого», аналізу співвідношення поміж людиною та універсумом. Слід також враховувати, що саме філософія, конструюючи світогляд, відтворює пошук і ствердження важливих результатів пізнання та дії у статусі максимально застосованих образів духовного та практичного засвоєння світу.

У другому розділі «Розвиток та взаємодія «нового» та «старого» знання на прикладі еволюціонування екології як науки» здійснено аналіз низки положень, а саме:

У підрозділі 2.1. «Огляд тенденцій розвитку сучасної наукової думки» проаналізовано зростання знання та його проблеми на прикладі розвитку та трансформації екології як науки; роль та вплив конвенції та комунікації у науковій та філософській спільнотах, піддано аналізу питання наукової творчості та спадковості ідей (збереження, виробництво та відновлення концептуальних зв'язків та інформації). В. Гейзенберг підкреслював особливість функціонування знання та життя концепцій у ньому, відзначаючи при цьому важливу особливість паралельного існування концепцій та гіпотез. Наука як соціальний інститут виконує задачу міжпоколінного поєднання, тут все така ж велика доля відповідальності за розуміння минулого та існування майбутнього. Наука завжди орієнтується на власний пошук у майбутнє, таке майбутнє, у якому матиме нагоду можливість існування Живого, відтворення в найширшому сенсі. К. Поппер писав, що важливість проблеми знання складається насамперед у тому, що це дає зрозуміти проблеми, які породжуються наявністю та існуванням самого знання. А. В. Толстоухов вказує, що філософія природи постає не рефлексією відносно екологічного знання, а спробою усвідомленої орієнтації як науки, так і людської життєдіяльності у цілому, до досягнення бажаного людською спільнотою «екомайбутнього». Як й філософія науки, так й екологія, у цьому плані мають багато подібностей структурного рівня та на рівні механізмів внутрішньої взаємодії. На прикладі аналізу екології як науки у цілому та її окремих теоретичних та прикладних дисциплін можливо побачити її входження до інших дисциплін та галузей, створення симбіотичних відносин. Н. Г. Баранец пише, що у процесі розвитку науки вже давно напрацьовано стратегію системи ідеалів наукового знання, критеріїв його істинності, а розмисли про причини наукових конфліктів завжди слід розпочинати з вихідних мотивів наукової діяльності.

У підрозділі 2.2. «Еволюція екології як науки, аналіз її методів у теоретичному пізнанні сучасного світу та його системах та процесах» насамперед розглянуто структуру та еволюцію екології; теоретико-методологічні основи дослідження екологічних проблем сучасності (основи дослідження та рішення) – мета, принципи та функції; становлення та статус екології в умовах кризи техногенної цивілізації – ноосферна доктрина; екологічне виховання та державна політика у суспільстві, що трансформується. Розвиток науки – це загалом складний та лише у деяких моментах прогнозований процес. Сучасна екологія все більше знаходить нові потреби використання у технологічних процесах, й у тій царині, яка виникла внаслідок «синдрому» посттехнологічної діяльності людини. Своєчасною з цього приводу є праця З. Навеха, у якій він пише про відновлення чіткого слідування науки відносно трансдисциплінарності у екології й таким чином, розуміння екології й культурного ландшафту виходячи з задач відновлення взагалі. Нам завжди важливо враховувати, як еволюціонує визначення предмета екології та її предмета та об'єкта досліджень. Ф. І. Гіренок робить посилання на Геккеля, який у свій час аналізує механізми взаємин

живих систем, виділив окремою наукою аналіз відношення тварин до оточуючого середовища, й з цього, на думку Гіренка, й почалася історія самої екології. Слід відзначити важливу у науковому, й освітньому, й у ретроспективному значенні працю проф. Д. М. Кашкарова «Основи екології тварин», бо це методологічно до сих пір важлива праця з екології. Слід пригадати й системну екологію, яка розвивалася у працях А. Тенслі, Ю. Одума, К. Уатта. У той же час Д. Оуен писав, що екологія мусить сприйматися не просто фундаментальною природничою наукою, але й міцною методологічною основою природокористування, охорони праці й соціальних, політичних рішень. В ході історичного аналізу розвитку екологічних уявлень значимим, є дослідження, яке провели І. В. Круть та І. М. Забелін. С. М. Стойко зазначав, що якщо брати концепції В. І. Вернадського як головні принципи у соціальній екології, то можливо виокремити принцип функціональної єдності суспільства та оточуючого середовища. Проводячи аналіз теоретико-методологічних основ екологічних проблем сучасності, аналізуючи їх мету та принципи, є нагода знов повернутися до аналізу праці І. В. Крутя, у якій пишеться, що якщо диференціація наукового знання може відбуватися спонтанно, то вже для його інтеграції слід застосовувати особливі пізнавальні зусилля, й вже не просто застосування, так би мовити, «прикордонних знань», а застосування «нової інтегральної теоретичної конструкції».

У підрозділі 2.3. «Екологія та трансформація її у мега- та метадисципліну» піддано аналізу пізнавальні системи, наукове дослідження та теорію науки у рамках концепту екологічного знання та сучасних потреб, Аналізується проблема та процес створення понять у науці. Розглядаючи екологічне знання та саму екологію у цілому, постійно виникає потреба прийняття та порозуміння того факту, що екологія завжди була (від самого початку заснування), а зараз – особливо, наукою, яка використовує та продукує інтегративне знання. Стосовно функцій екологічного знання у науці Е. В. Гірусов ще у минулому сторіччі писав, що ця інтегративна тенденція визначається вже самим цілісним характером пізнання. Він також припускав, що саме ця риса визначає й синтетичний характер усіх намагань засвоєння світу людиною. М. М. Моїсеєв наводить надзвичайно цікаву цитату з Ж.-Б. Ламарка, зміст якої полягає у тому, що людина та створена нею наука є для того, аби «зничтожити власний рід, попередньо зробивши земну кулю непридатною для знаходження». М. М. Кисельов, В. С. Крисаченко, Т. В. Гардашук пишуть про метаекологію, оскільки, на їх погляд, у цій царині наукового пізнання отримують апробацію нові тенденції епістемологічного знання, у якому глибоко проявляється світоглядна парадигма саме на філософському рівні. Важливою є роль директивних інструментів екологічної політики. У Ф. І. Гіренка виводиться поняття «екологічне мислення» під час опису розвитку біологічної науки, але при цьому зазначається про існування концепції подвійного ставлення людини до природи у соціальній екології, й саме розрив між теорією та практикою у цій галузі породжує сумніви навіть із приводу предметності самої соціальної екології. А. М. Фомічев підкреслює, що ведучою проблемою екології є розуміння співвідношення у мережі природних явищ відмінно направлених процесів

зародження та деградації живих систем у потоці життя біосфери загалом. Показником складності сучасної ситуації у екології може слугувати поява нових, поточнюючих додаткових термінів. Під час дослідження, висунуто та проаналізовано гіпотезу, відповідно до якої на процес створення понять у науці впливає не тільки епоха, наукова спільнота (школа), але й етнолінгвістично структурована картина світу того чи іншого науковця. В саме такому контексті стає по-новому цікавим аналіз формування та дії ідентичності за допомогою культурних стереотипів.

У підрозділі 2.4. «Взаємоз'язок між екологією та сучасною філософією» вивчається екологічна філософія або філософія екології; гносеологічний оптимізм або гносеологічний песимізм; концепція єдиної теорії екологічної безоплатності та зміна парадигм як явище часу, новий етап розвитку філософської думки про взаємини природи, техніки та людства, збереження принципу системності; етнекологічна картина світу. Те, що поняття екології, предмета та об'єкта її дослідження еволюціонувало, певним чином можливо побачити на прикладі, який знайдено у науковій літературі у В. Т. Пуляєва: Е. Геккель вважав, що екологія це наука про економію та домашній побут різних тварин. Хоча екологія як наука має досить невеликий термін існування, її концептуальні ідеї були присутні на рівні певних елементів у багатьох дисциплінах, й цьому відповідає певний шлях аргументації. Р. Ш. Камалова розглядала соціальну екологію як форму теоретичного осягнення сучасної цивілізації в умовах кризи техногенної цивілізації. Окрім того, нею приділяється увага факторам та засобам екологізації соціально-технічного розвитку суспільства. Дисциплінарний статус етнічної екології виводить Л. М. Доценко. В. А. Канке вважає, що екологічна філософія, біоетика та екогуманізм поєднані між собою і оскільки екологічна філософія молода дисципліна, то її філософські орієнтири лише створюються, і тому на багато актуальних запитань ще слід шукати відповіді. Широта екологічних дослідів бачиться й через працю К. І. Карпенко, про гендерний аспект у екологічних дослідженнях. Наближена до тематики дослідження й праця Л. І. Сидоренко – «Філософія сучасної екології». О. М. Еткінд писав, що екологічні проблеми, як і цінність екології, постійно створюються та водночас нищаться. Питання сучасного екологізму та ідеї справедливості, які у ньому можуть реалізовуватися підіймає й Т. В. Гардашук, оскільки у ньому може знаходитися поряд з ідеалом природи ідеал справедливості, й ці ідеали пронизують усе життя людини.

Соціальний же аспект екології у першу чергу мусить розглядатися через визнання суспільної зумовленості здоров'я та захворювань людини й залежність соціальних відносин і структур від стану здоров'я населення. Етнекологічна картина – важливий феномен та механізм сприйняття світу, який формується не тільки у окремих індивідів чи окремих поколінь. Спосіб життя тісно пов'язаний з умовами, у яких проживав той чи інший етнос, й природно на ментальному рівні у його носіїв сформувався й закріпився певний рівень ідентифікації та визначення як «власного» клімату (наразі й пейзажу), та закріпився механізм ідентифікації й визначення як «власного» пейзажу, клімату та інших географічних чинників,

екологічних умов і способу взаємин з природою та відношення до довкілля. Слід враховувати, що елементи техніки також можуть утримувати у собі певну низку характеристик етнобачення реальності. У руслі етнологічних питань й проблематики постає й робота А. В. Толстоухова й С. П. Стоян, у якій ними піддається аналізу етнологічна проблематика.

У третьому розділі «Майбутнє як матеріал до дослідження» розглядаються основні методи дослідження майбутнього та моделі футурологічних та прогностичних уявлень. Акцентується увага на особливостях спільного та відмінного у різні епохи при побудові футурологічних проєктів. Підкреслюється практичне значення футурології та прогностики взагалі.

У підрозділі 3.1. «Історія та початок футурології як науки» розглядається концепт часу та його значення для формування наукових парадигм; становлення наукових уявлень про майбутнє, наразі й соціальне («Картина майбутнього»). Досліджується футурологія у контексті суспільної свідомості. Проаналізовано проблему вивчення прийдешнього та проєктивних методик, яка полягає, у першу чергу, у тому, що, прогнозуючи та плануючи, непомітно дається поштовх до реалізації потреб та мотивів, які виникли внаслідок дії старих технологій та необґрунтованих потреб, сьогоденного кругозору й світогляду та вже встановленої картини світу. Слід нагадати, що метод проєктування використовує нароби та методики, які підготовано у філософії, логіці, математиці, та через них надалі й в інших галузях науки й техніки добуває уявну картину варіантів віртуальної футурологічної реальності, реальності, яка не схожа на сьогоденну та минулу саме у концептуально змістовних моментах.

Звертається увага на те, що футурологія як наука про майбутнє у історії розвитку має подібності до розвитку екології. С. С. Лазарев писав про питання співвідношення механізмів прогнозованості та непрогнозованості досліджуваних у природі процесів. А. М. Фомічев попереджає, що у прогностичному баченні майбутнього з його устремлінням виходу до Космосу та розповсюдження людства у міжзірковому просторі – надмірна «космізація» може все більше порушувати та розвалити біосферу Землі, забираючи кошти, які були й так вкрай потрібні для відновлення планети та її біосфери.

У підрозділі 3.2. «Наука як сукупність знання. Процес створення понять у науці та методи дослідження» розглядається футурологія та прогностика, їх наукові основи, когнітивні джерела, етапи майбутнього та міра невизначеності (основні підходи до футурології та прогнозування; ідеологічні аспекти прогнозування; методи прогнозування (екстраполяція, завбачення, моделювання, сценарії, форсайти), глобальні та локальні прогнози; структура та елементи футурології та прогностики (концепції післяіндустріального розвитку; суспільство, технології, промисловість та показники нового історичного складу, аналіз тенденцій розвитку технологій; порівняльно-зіставляльний аналіз утопічного мислення та футурологічного прогнозування). Для повноцінного індивіду неможливим уявляється конструювання абстракції особистого майбутнього. У будь-якому варіанті капсула особистісно-вмотивованого майбутнього вплетена у майбутнє як абстракцію більш високого порядку.

А. Б. Верьовкін пише про парадоксальність провидінь відносно шляхів розвитку науки. У цьому випадку він керується аргументованим аналізом історії науки математики. С. Д. Хайтун доводить, що під час впливу глобальних катастроф підвищується інтерес до питань буття та еволюції. Для Деніела Белла слово «майбутнє» є відносним терміном, оскільки, як на його думку, можливо обговорювати лише частину майбутнього. При цьому ним розподіляються (forecasting) прозоріння і передбачення (prediction). Передбачення (прогнозування), на його думку, можливо лише там, де є впорядкованість та повторюваність, там де присутній високий рівень раціональності. Передбачення не може проголошувати майбутнє, але воно точно встановлює обмеження та рамки, у яких може бути ефективним. Тут доцільно нагадати класифікацію передбачення, яку створила А. Г. Нікітіна: передбачення на основі простої повторюваності явищ; передбачення за аналогією та модельні передбачення; передбачення на основі власних законів об'єкта, передбачення на основі теорії.

У підрозділі 3.3. «Значення соціально-філософських основ футурологічної публіцистики у науковому та філософському контексті» аналізується література з футурології (включно з науковою фантастикою); аналізується застосування футурології та прогнозування (розвиток та промисловість; медицина та освіта; техніка майбутнього; макро- та мікротехнології; родина у майбутньому; штучний інтелект); розглядаючи питання соціально-філософських основ футурології, у першу чергу, слід звернути увагу на сприйняття того факту, що аналізу та створення того поля, у якому починало функціонувати саме поняття «футурологія» у першу чергу ми зобов'язані публіцистиці та літературі (вважаємо що насамперед науковій фантастиці), а лише потім вже й науковій літературі: оскільки займаючись питаннями майбутнього, переважно, це питання співвідносили з соціальною філософією й, як правило, відносили праці, які досліджують майбутнє як утопію.

Розмірковуючи стосовно соціально-філософських основ футурології, слід зауважити, що С. Грабовський писав про те, що наукова фантастика була однією з рушійних сил науково-технічного прогресу, в ній відбувалося й передбачення, й апробація соціальних та психологічних інновацій; це була місія фантастики, яка таким чином пов'язувалася з мистецтвом. Також слід, на нашу думку, відзначити зв'язок між футурологією та окремим індивідом. Футурологія у такому разі, має враховувати й вплив «ефекту геніальності», її появу через носія, становлення та розвиток та реалізацію або не реалізацію обдарованості геніального індивіда у суспільстві. Футурологія скерована не лише на технічні новинки або політичні течії, соціальні системи. Вона дотична до природного, біологічного існування сьогоденного й найближчого завтрашнього.

У підрозділі 3.4. «Філософські основи футурологічного механізму проєкції знання та зв'язок футурології та філософії» розглянуто основні етапи розвитку уявлень про майбутнє; концептуальні особливості сценаріїв майбутнього. Розглядаючи єдність природничо-наукового та гуманітарного знання, М. М. Моїсєєв відзначав, що у ХХ сторіччі зв'язок між філософією, суспільними науками та природничознавством не тільки продовжує бути сильним, але й починає проявляти

нові риси й отримувати новий сенс. Лінія Бергсона та Тейяра-де-Шардена з його «Фінальною теорією» є продовженням ідей XIX та початку XX сторічч. Тому теорія ноосфери, створена В. І. Вернадським, продовжує коментуватися М. М. Моїсеєвим як такий стан, підійшовши до якого, людство власну стратегію зможе скоординувати зі стратегією Природи взагалі. Філософія створена таким чином, що постійно розмірковує над питанням процесів, які є або можуть відбутися чи вже відбулися у минулому. Це не повернення, а певне намагання наближення за допомогою прочитання старих та нових сенсів. С. Б. Кримський писав про цивілізаційні шанси людини: він бачив, що світова загальна цивілізація є полісистемним утворенням, множиною локальних цивілізацій, а кожна з таких цивілізацій має власні ідеологеми, які маніфестують її імперативи. Взагалі, майбутнє як потенційна реалізація варіантів можливостей так чи інакше реалізується через використання певних варіантів шляхів до «входження до матеріалізації присутності», яке спирається на теперішнє та минуле. Відповідно, воно джерелами поміщено до матеріальних складових як культури (у найширшому розумінні), так і цивілізації з усім її еволюційним надбанням технологій та процесів. Ми вважаємо, що старі спеціалісти з футурології та прогностики не розглядали такий феномен «гібридності», як продуктивне поєднання ультранового зі старим у технологіях. Раніше вважалося, що нове безапеляційно замінює старе, та це помилкове уявлення.

У четвертому розділі «Побудова та застосування екологічної футурології з позиції її можливостей реалізації проекту збереження природних та соціальних систем простору, який модифікується» розглядаються питання в межах сучасного філософсько-наукового дискурсу відносно можливості інтеграції екологічного знання у футурологічне спрямування та використання такої моделі з максимальною користю для зберігаючого та відновлюючого розвитку спільних відносин між біогеооболонкою планети та техносферою та соціумом, як наслідками діяльності людства на протязі його існування.

У підрозділі 4.1. «Перелік питань обґрунтування необхідності екологічної футурології» проаналізовано питання зв'язку людства з загально-космічним простором як специфічна проблема екологічної футурології, сутність екологічної футурології у плані науково-філософської концептуалізації (основні підходи до дослідження; теоретико-методологічний потенціал сучасної теорії науки у контексті дослідження питань екологічної футурології); методологічні та світоглядні аспекти екологічної футурології: проблема цілісності, раціональне та інтуїтивне у футурологічних дослідженнях, специфіка суб'єктно-об'єктних відносин у футурологічному знанні; ситуативний підхід у екологічній футурології (ситуація та локальна ситуація). Торкаючись питання розгляду наближеного до сучасного людства майбутнього та питання далекого майбутнього, слід підходити до цього процесу з розумінням множини сценаріїв його реалізації, хоча б у розумінні того, що існують градації, за допомогою яких майбутнє розподіляють на глобальне й локальне, близьке та далеке й максимально теоретично віддалене. Саме екологічна футурологія є науково сформульованим лейтмотивом та акцентом, за допомогою якого можливо пояснювати як причини потрібності руху уперед, так і його мету. Імітація як феномен вже давно присутня

у багатьох сферах людського життя та культури: вона активно використовує ілюзію, яка до цього була досить невинною у власних корисливих цілях. Імітація проникла навіть у саму суть екології й активно дискредитує її.

У підрозділі 4.2. «Тенденції розвитку предмета екофутурологія та створення та дії у її площині наукових понять»: проаналізовано категоріальний аналіз поняття «екологічна футурологія», принцип математичного мислення та синтез філософії свободи та логіки математичних розрахунків; принцип «екології культуросфери» (й освіти у тому числі); соціально-філософський зміст еколого-футурологічної концепції, сучасний стан та перспективи взаємодії інноваційного та традиційного у передбаченні, прогностиці та футурології; сполучення футурології та діяльності філософів та літераторів, освітян та науковців з інженерами-технологами; екологізація культури та ландшафт як засіб формування екологічної картини світу. Екофутурологія не панацея, але при відповідному розумінні можливостей екології та бачення мети майбутнього вона може скерувати рух у правильному напрямі. Сама ж екологія аналогічно надає приклад залежності від «системності» її сприйняття, у зв'язку з цим виникає питання проблеми виділення з цілого правильних, а не штучно надуманих частин. Моделювання майбутнього не лише наполегливо заявляє власне право на існування, власне сам об'єкт та предмет його дослідження є вся оточуюча дійсність. Можливо, філософсько-антропологічний й соціально-філософський зміст еколого-футурологічної концепції реально розглянути скрізь призму структури ідентичності у етнекологічному вимірі, оскільки кожен має своє власне уявлення про природу та оточуюче середовище. Ми наголошуємо, що присутнє уявлення про «правильну» та гармонійну природу саме у національно-специфічному ракурсі та тональності бачення природи, яке досить часто вже програмується генетично через спогади, мову, оточуючий ландшафт, культурні стереотипи.

Однією з головних проблем та наслідків людської цивілізації є бажання побороти власну слабкість, намагання змінити одну з фундаментальних характеристик реальності – плинність, змінність, тимчасовість та кінцевість для матеріальних об'єктів. Це реалізувалося досить дивним чином – ми почали створювати надмічні матеріали, не подумавши про їх подальшу утилізацію та розкладення, або хоч механізми та шляхи до таких кроків. Банально, дивно, химерно та іронічно – але сміття стало наслідком бажання певного безсмертя або подовження існування світу речей, ужитку, обігу. Внаслідок цього зараз ми маємо наче раптом виниклий «еволюційний капкан».

У підрозділі 4.3. «Питання дослідження екологічної футурології у сучасному науковому дискурсі з позиції філософії та філософії науки» розглянуто космографічні моделі та гносеологію фундаментальних основ теорії екології стабільності; людина та природа як два центральні об'єкти природних та соціальних ситуацій (екофілософський та екофутурологічний виміри), глобальне та національне у екологічному ландшафті; формування культурно-екологічного мислення під час освіти як певна проекція до майбутнього; фактори та засоби екологізації футурології та науково-технічного і освітянського розвитку, соціально-економічні проблеми інженерної діяльності та шляхи їх подолання;

критерії безпеки сучасного екорозвитку, питання соціальної відповідальності. Сучасна перетворена біосфера таки навіть з врахуванням природних та антропогенних катаклізмів годує більше шести мільярдів населення, тому питання ресурсів та їх використання, як й переробки відходів, питання енергетики – надзвичайно важливі. А. М. Фомічев саме й через це пропонує використовувати та розробляти поняття «екологічний потенціал території».

Дуже важливо, створюючи футурологічні проекти «кращого майбутнього», не забувати, що майбутнє однієї спільноти не може створюватися за рахунок майбутнього іншої. На жаль, у вихованні використовують ідеї та концепції минулого сторіччя відносно очистки середовища, які абсолютно не підходять до концепцій нового бачення виходу з ситуації та нових матеріалів та рівня засмічуваності.

У підрозділі 4.4. «Значення втілення моделі екологічної футурології на теоретичному та практичному рівнях» розглянуто низку моделей, відповідно до яких прогнозування розподіляли у першу чергу на пошукове (яким визначаються найбільш вірогідні стани у майбутньому – визначені на підставі споглядання та розрахунку доведених тенденцій) та нормативне (як визначення найбільш очікуваного стану, виведене з соціальних ідеалів, потреб та норм – дуже важлива примітка, вона на сьогодні нам дає можливість, по-перше, визначити науковість попередніх досліджень, незважаючи на певну низку складностей, а по-друге – ввести варіативність у прогнозуванні та якоюсь мірою збільшити коефіцієнт, ступінь похибок та непередбачуваності у футурології). Розглядаючи історію вивчення футурології, В. І. Супрун наголошує на тому, що до 1986 року склалося дві тенденції – вивчення майбутнього через редуцію теперішнього та інша модель – творення нового за допомогою нових ціннісних відносин та спроб знайти дещо нетрадиційне, але дослідження у основному йшли у області методології соціального прогнозування, сфері гносеології і аксіології. Також у контексті останніх подій підміни мети та завдань досліджень у екологію та футурологію «втискають політику» з чужими для них інтересами. Екологічна футурологія більш реально, осяжно та об'єктивно вивчатиме та проектуватиме низку моделей, за допомогою яких буде віднайдено шляхи більш реального та менш ризикованого руху уперед, зокрема у царині, яка пов'язана з якістю життя та потребами людини.

ВИСНОВКИ

Внаслідок дисертаційного дослідження було створено низку загальних висновків, за допомогою яких можливо максимально широко розкрити отримані нами нові знання:

При аналізі філософських підстав до вивчення екології та футурології слід враховувати ті можливості, які дають окремі галузі філософського знання. Наприклад, філософія мови, герменевтика. Часто при перекладі, особливо при прямому, втрачається глибинний філософський сенс, додаткові прочитання, енергетична наповненість думки. Мається нагода пояснити наступним прикладом: невдалий переклад «Устойчивое развитие», «Сталий розвиток», «Стійкий розвиток» й навіть назва самого терміну англійською – «Sustainable development» розуміння (прочитання), й відповідно, втрата заміщується трансформаціями та іншим

прочитанням. Новий зміст примушує думку рухатися у іншому практичному та теоретичному прочитанні (усі негативні утопії, утопії часу та їх практичне втілення у книгах та фільмах показує, до чого доводитиме розуміння «Sustainable development» як тотальної економії при старих технологіях або навіть створення нових технологій, які гносеологічно підпитуються старою картиною світу).

Концепції «повернення до природи», як для людини, так й для domestikованих форм тварин та рослин, небезпечні новою формою більш глибокої здичавілості та загибелі не тільки через наші внутрішні біологічні та фізіологічні зміни, але й через зміну самої Природи.

Зараз пріоритет надають більше природоохоронній філософії (environmental philosophy), ніж самому стійкому розвитку та хоча слово environment перекладається як «оточуюча обстановка», «оточення» та «середовище», та у поєднанні з філософією та футурологією воно визначається як «екологічний», «природоохоронний», але природоохоронність – це лише одна з функцій та задач екології.

Футурологія як галузь наукового знання за допомогою універсальних методів пізнання, запропонованих філософією, мусить бути екологічно скерованою. При цьому екологічно орієнтовану футурологію слід розглядати як стратегію спільного виживання живого.

Розглядаючи зв'язок філософії з екологією та футурологією, так чи інакше слід виходити на розуміння концепту часу, й тут хочеться підкреслити, що час як атрибут матерії та як особистісне переживання сприймаються по-різному. Є і біологічний, і гендерний, і екзистенціальний аспекти відчуття та сприйняття часу: діти, дорослі, чоловіки та жінки відчувають час та його рух по-різному. Час жінок інший, ніж відчуття часу чоловіків (хоча б через відмінність у організмі – циклічність ритмів статевої сфери, підготовка та очікування народження дитини й т. п.). Саме проблема специфіки переживання часу значною мірою виводить футурологію до філософського аналізу.

Будь-яка екологічна система має пряме відношення до часу й є «тимчасовою» тобто може замінитися на певні послідовності вже описаних систем у біології та геології. Екологічні системи та ніші, популяції у цих екологічних нішах та системах завжди тимчасові, крихкі, змінні. Це завжди неспинний перехід й вибір поміж варіантами, що піддається прогнозуванню.

Людині штучно нав'язують «потреби», ця проблема є й наслідком, й причиною розвитку людства. *Потреби руху та мотивації руху*, перспективи розвитку та росту виявилися вразливими у суспільстві потреб: їх стали вмотивовувати під власну вигоду, бачиться що непорозуміння та розходження у визначенні «екологія» починається з того, що бачать під потребами у тій чи іншій галузі, у тому чи іншому з соціальних пластів суспільства.

Виходячи з практичної потреби, застосовується до опису поняття «постдоброблююче» мислення та уява, «віртуальна пам'ять неіснуючого простору» саме для характеристики складності сприймання минулого у різних поколіннях (навіть спільного минулого). Наразі, коли цьому минулому приписується ознака ідеальності та стандарту, у такому випадку й починаються складності та проблеми комунікації при побудові того ж ідеального майбутнього.

Всю історію «свідомого людства» з моменту становлення *Homo sapiens*, людиною рухало невпинне бажання розширити власну Ойкумену, та найважливіше – не існує власного простору людині у фізичному розумінні (у духовному – так, ми створюємо безліч просторів). А на Землі людська «Ойкумена» перетинається з ареалами множинності рослинних та тваринних спільнот, таким чином, коли ми намагаємося розширити наше середовище, ми ставимо під сумнів його існування та знищуємо природні зв'язки вже існуючого.

Необхідно виділення та осягнення концептів «*Футурологічна екологія*» та «*Екологічна футурологія*», оскільки поняття різні та кожне з власними можливостями та задачами. Футурологічна екологія – це скоріш моделювання, яке є відображенням світоглядної парадигми, яка створюється та розвивається під впливом екологічної футурології, як більш апробованої та адаптованої моделі різних пізнавальних стратегій та проектів.

Під час роботи над питаннями майбутнього в україномовній спільноті присутні додаткові можливості у площині української мови та її циркуляції серед носіїв маємо два варіанти майбутнього і ставлення до нього: Майбутнє та Прийдешнє, які мають у собі приховані можливості як до розуміння, так і до опису реальності, що передається у площині футурологічних та прогностичних досліджень. Майбутнє планують, на Прийдешнє, скоріше, сподіваються; відчуття майбутнього часу у свідомості українців недаремно описується двома словами, оскільки разом вони збагачують відчудтя часу та відповідно його опису і використання. Навіть назви поділу часу, а саме хвилина (хвилина), час/година (час) носіями мов сприймаються по-різному і викликають різні стани на емоційному й поведінковому рівнях.

Наука як певний соціальний інститут завжди поєднана з епохою, в якій знаходиться в кожній певний відрізок часу, але й одночасно продовжує відтворювати нерозривний зв'язок поміж минулим, теперішнім та майбутнім. Це складний, не завжди достатньо динамічний, але водночас впливовий соціальний організм, який поряд з філософією здійснює завдання дослідження, засвоєння та перетворення дійсності.

Наука у власному розвитку переживає низку конфліктів, частина з яких має, умовно кажучи, «природнє» походження й виникла внаслідок руху та еволюціонування розвитку концепцій та теорій, які існували перед тим. Друга частина – є наслідком становлення принципово нових теорій, технологій й нових моделей поведінки, які не було прораховано.

Завданням екології вже давно стало вивчення антропогенних змін оточуючого середовища, однак не слід забувати й про ті задачі, з яких розпочалася сама екологія, яка, окрім усього, є практичною й теоретичною дисципліною з відповідними можливостями та методами досліджень.

Незважаючи на створення та вербалізацію у суспільстві на широкому рівні низки екологічних висновків та ідей, у дійсності практичні питання екології не вирішені, екологічні наслідки діяльності людства недостатньо систематизуються та не прораховується їх нинішній та майбутній негативний вплив, й найгірше, що дані, які ми вже маємо, не беруть участь у формуванні широкої суспільної думки,

не кажучи вже про припинення джерел негараздів. Причиною цього є егоїстичні інтереси окремих країн й транснаціональних бізнес-груп, що впливають на механізми формування висновків та практичних дій.

Екологія має взаємні точки перетину у власних інтересах та прогнозах з утопіями (як побудовами соціально бажаного), й у цьому плані є багато прихованої від буденної свідомості інформації. При цьому утопія – сутнісна риса людського буття, вона є емоційно навантаженою оптимістичною прогностичною моделлю, яку слід не відкидати, а критично розглядати й перетворювати у наукових дослідженнях.

Екологію та її задачі завжди сприймають як «боротьбу за чисте довкілля» та за «покращення» (чи-то середовища, якості та подовження життя й т.п.). Екологія стала заручницею таких уявлень.

Постала задача вивчення механізмів та наповненості «етноекологічної картини світу», оскільки важливість феномену етноекологічної картини світу формується не тільки у окремої людини чи покоління. Спосіб життя тісно пов'язаний з умовами, у яких проживає той чи інший етнос, й природно на ментальному рівні у його представників сформувався й закріпився свій власний механізм ідентифікації та визначення «свого» пейзажу, клімату й інших географічних, екологічних умов, так й спосіб відношення до природи.

На сьогоднішній момент досить чітко продовжується тенденція, відповідно до якої, опрідечуючи майбутнє за допомогою філософії, релігії, мистецтва та науки, людство продовжує виражати власні сьогоднішні (навіть певною мірою занурені у вчорашнє) потреби та мотиви, які формувалися та формуються під тиском старих технологій, тимчасового або сьогоднішнього світогляду, теперішньої картини світу.

Футурологія часто починає викладатися як практичний проект застосування інженерної та технічної думки, як створення віртуальних прогнозів, але ніколи (або досить зрідка) як наука, в якій у першу чергу повинно враховуватися не як «зручно» жити у майбутньому, а як може реалізовуватися та розвиватися, утворюватися, еволюціонувати та «революціонувати» стан природного, соціального та соціоприродного і технічного довкілля.

У подальшому слід звернутися уважно до ідеї аналізу матеріалу у контексті розгляду не тільки загальнофутурологічних питань, але й трансформації відчуття у гендерному та мовному аспектах; також вважаємо важливим враховувати при розгляді питань футурології та опису майбутнього питання, які виникають внаслідок біологічно-статевих відмінностей та функціонування дискурсів національної мови, й у цих мовах відповідно «жіночої» та «чоловічої» мови – які не обмежують собою ще один спосіб аналізу й розподілення мови.

Вже зараз, проаналізувавши спочатку екологію, а потім футурологію як специфічні науки, актуальність і предметне поле яких зростає, можна зробити висновок: відбувається системний перетин інтересів та сфер понятійних апаратів та термінології двох дисциплін, кожна з яких вже є складною мегасистемою та трансдисциплінарною структурою.

Пропонуємо до використання поняття «Втрачене майбутнє» та його пом'якшений варіант – «Нереалізоване майбутнє» за допомогою яких можливо описувати та систематизувати значну кількість прогностичних моделей.

Футурологія, як і прогнозування, є елементами, що складаються з менших складових (які визначають методом та метою дослідження, його задачами); по-друге, прогнозування відноситься до футурології як залежна складова до основного (футурології), а прогностика, виконуючи роль обслуговування у футурологічних проектах та розрахунках, – більш практична ланка, обр'їй її дослідів не такий широкий та далекосяжний, як у футурології.

Футурологія менше прив'язана до ідеології хоча елементи ідеологічних поглядів у ній помітні, прогностика через власну практичну скерованість несе більший вплив на собі з боку ідеології, але такої ідеології, яка проявляється у вмотивованості й кінцевій меті розрахунків, як та, для кого вони складатимуться.

Міркуючи над питанням майбутнього, вірогідно, слід подумати про питання «нездійсненого майбутнього» у минулого (наша авторська назва й термін який ми пропонуємо до обігу). Еволюціонування у жорсткій та водночас непередбачуваній боротьбі «відбирає» майбутнє у форм життя та технологій, гіпотез та теорій, що програли. Мабуть, доместифікація тварин (у крайній мірі у певних видів) та рослин назавжди змінила загальну видову картину світу.

Відкривається й «нове старе» й у технологіях (наприклад, коли нема коштів на побудову та придбання нових дослідницьких апаратів й науковці разом з інженерами починають уважно дивитися на стару техніку, й модернізуючи її, відкривають специфічні пласти реальності, які або не були б відкриті, або не у такій проекції). Два останні приклади дозволяють нам додати до поняття «екологічна футурологія» (про яке ми будемо детально писати у наступній главі) ще й поняття «феномен гібридної технології майбутнього».

Мета екологічної футурології може бути сприйнята у першу чергу як визначення характеру та орієнтирів продуктивного розвитку людства, який гармонійно вписується у довілля, його потреб і, відповідно, й технологій.

Як «східне мислення», так й «західне мислення» мають власні помилкові погляди відносно скерування та напряму руху людства та його стосунків з природним середовищем, і тому сподівання на краще при відмовленні від західного типу мислення є надзвичайною помилкою.

Процес «самоіменування» людини несе більше позитивного характеру, бо таким чином добудовується та створюється у людстві не існуюче до того, але потенційно можливе, при найменуванні себе та оточуючого світу, ми відкриваємо й вже наявне, та таким чином маємо нагоду робити кращі висновки про дійсність та реальність.

Поняття «середовище існування» (у широкому та вузькому предметних контекстах у межах одного виду або одного предмету дослідження) та «середовище людини» залишаються відкритими для дослідження.

Негативною рисою сучасності в еколого-футурологічному контексті є не стільки ілюзія, скільки імітація, яка спричиняє більше негараздів у світі, бо нею

прикривають економію у виробництві за рахунок життя та здоров'я у гонитві до надприбутків.

Прогнозування та планування є складові більш глобального поняття: а саме – футурології, яка може мати застосування та ознаки ретрофутурології, наразі й до екологічних складових.

Теоретична й практична дисципліна, яку пропонується називати екологічною футурологією, є об'єктивно актуальною і її актуальність буде зростати в умовах лімітування ресурсів, як природних, так і людських.

Сучасні гаджети та інші технології значно порушили нормальні людські стосунки. Перспективи розвитку футурології, передусім екологічної футурології, бачаться у першу чергу у зверненні суспільної уваги на підтримку здоров'я людства (як фізичного, так і ментального, психічного) та можливості у наступних поколіннях народжувати дітей природним шляхом – тому й питання фертильності населення також надважливе зараз, бо феномен «чайлдфрі» – це результат відчаю та невпевненості дорослого населення та смерть можливість зникнення людства у звичному, природному сенсі слова.

Для екологічної футурології однією з першочергових задач постане задача пошуку не просто довголіття, а повноцінного творчого життя людства й Живого на планеті.

Скоріше за все знадобиться говорити про розробку галузі, у якій будуть моделюватися та розроблятися питання майбутньої медицини та майбутніх хвороб, більше того, питання майбутнього сучасних нам хвороб – актуалізації хвороб минулого у майбутньому. У такому ж відповідно ракурсі поставлена й проблема ветеринарії (з хворобами тварин – сюди навіть комах можна віднести й т. д.) й хвороби рослин.

Старе уявлення про «небезпечність» та «небезпечне» для людства також, як й аналіз феномена «благо», «краще», потребує переробки та, внаслідок критичного аналізу, зміни їх наповнення. Пошук нових стійких та міцних матеріалів привів до не існуючої до XIX сторіччя проблеми утилізації відходів та самих виробів з таких матеріалів, внаслідок чого боротьба за міцність переросла у боротьбу за утилізацію та знешкодження сміття.

Під поняттями «екологія», «прогностика», «футурологія» у різних професійних областях та галузях науки розуміється досить відмінне семантичне поле, внаслідок чого постає дезорієнтація досліджень та їх практичного використання.

Футурологія, наразі й екологічна футурологія занадто залежать від політичних та соціальних стратегій держав. На них шалений вплив мають панівні системи ідеологій, що є її надзвичайно незахищеною ланкою.

Екологія, й футурологія постають складними системними утвореннями, а соціально-філософський зміст еколого-футурологічної концепції цілком можна розглянути крізь призму структури ідентичності та етноекотології, оскільки кожний етнос має власне уявлення про природу та довкілля, таке уявлення унаслідкується наступними поколіннями навіть на рівні несвідомого у першу чергу за допомогою архаїчних та ранніх етнічних письмових та усних текстів.

Для України наразі існує низка специфічних екологічних проблем. Це, наприклад, старі гідроелектростанції, які у свій час знищили чорнозем, зіпсували та продовжують псувати водні екосистеми; Чорнобиль та стан довкілля навколо нього, який потребує поглибленого моніторингу та вивчення; складна геополітична ситуація, внаслідок якої значні ділянки полів нічим не засаджуються або мінуються, що призводить до швидкого знищення рівня родючості. Окрім того, чого варта проблема варварського видобутку бурштину у частині районів України; питання утилізації сміття – також потребує грандіозного вдосконалення. Першопричиною цих та інших проблем, на нашу думку, є той факт, що Україна довгий час була колонією інших держав й не мала права власного проектування та прогнозування майбутнього своєї території, населення та виробництв. Досі футурологічні дослідження у нас були доволі короткостроковими. Але це можна виправити, починаючи на рівні окремих особистостей, громад, відповідної просвітницької та виховної роботи серед різновікових та різностатевих верств населення. Позитивні моменти у цьому ми вже бачимо.

Пропонується визначити та використовувати поняття «збережене незмінне минуле», яким можливо пояснити деякі функції та можливості літератури, мистецтва, предметів побуту – цю категорію предметів та технологій з ними пов'язаних, людство буде намагатися переносити до майбутнього й зберігати незмінним (як повітряні кулі, наприклад).

Запропоновано до використання поняття «втрачене майбутнє» та його пом'якшеного варіанту «нереалізоване майбутнє», а до поняття «екологічна футурологія» ми пропонуємо додати й поняття «феномен симбіотичної технології майбутнього», за допомогою якого можна означати поєднання в умовах одного пристрою старих та нових технологій. Тому повернення до аналізу минулих винаходів, які мають потенціал, але були забуті, завдяки можливостям ретрофутурології також є цікавим і перспективним.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Годзь Н. Б. Вступ до екологічної футурології: Монографія / Н. Б. Годзь. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 572 с.

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України:

2. Годзь Н. Б. Философские проблемы экологии / Н. Б. Годзь // Вестник национального технического университета «ХПИ». – 2007. – № 4: Философия. – С. 110–117.

3. Годзь Н. Б. Інтерпретація тексту та питання екологічного простору людини / Н. Б. Годзь // Вестник Национального технического университета «ХПИ». – 2008. – № 52: Темат. вып. «Философия». – С. 38–44.

4. Годзь Н. Б. Філософія та її роль у формуванні нового екологічного світобачення. Сучасний стан розвитку екологічного знання / Н. Б. Годзь // Вісник національного технічного університету «ХПИ». Сер. Філософія. – 2009. – № 26. – С. 80–89.

5. Годзь Н. Б. Філософські підстави у осмисленні сучасного стану розвитку екологічних ідей та уявлень / Н. Б. Годзь // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер. Філософія. – 2011. – Вип. 36. – С. 45–50.

6. Годзь Н. Б. Анализ современных исследований предмета «Экология» с позиций философии и философии науки / Н. Б. Годзь // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 940. Сер. Теорія культури і філософія науки. – Вип. 41. – С. 136–146.

7. Годзь Н. Б. Футурологічні перспективи та введення до теорії прогнозування як аналіз перспектив сучасної людини. (Екологічний контекст). / Н. Б. Годзь // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. Філософія. – 2012. – Вип. 38. – С. 14–28.

8. Годзь Н. Б. Філософські підстави розгляду майбутнього та його вплив на науку / Н. Б. Годзь // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філософія. – Острог, 2012. – Вип. 11. – С. 299–310.

9. Годзь Н. Б. Філософські підстави розуміння потреби інтерпретації екології та футурології у контексті тлумачення проблеми «постлюдини» та «постдовкілля» / Н. Б. Годзь // Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. Сер. Філософія. – 2012. – № 11 (224). – С. 40–46.

10. Годзь Н. Б. Мета філософії в аналізі майбутнього (ще раз про екологію та природу з точки зору екологічної футурології) / Н. Б. Годзь // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2012. – № 4 (14). – С. 43–49.

11. Годзь Н. Б. Філософія та екологічні проблеми : до питання розгляду майбутнього / Н. Б. Годзь // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. Філософія. – 2012. – Вип. 37. – С. 3–15.

12. Годзь Н. Б. Екофілософія та концепції майбутнього / Н. Б. Годзь // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. Філософія. – 2013. – Вип. 40, ч. 1. – С. 3–14.

13. Годзь Н. Б. Завдання філософії екології у руслі теорії та методології системних досліджень / Н. Б. Годзь // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 3 (17). – С. 24–31.

14. Годзь Н. Б. Питання філософського методу в аналізі майбутнього та проблема викладання екологічної футурології / Н. Б. Годзь // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Історія і філософія науки і техніки. – 2013. – Т. 21, № 1–2. – С. 49–55.

15. Годзь Н. Б. Час та його осягнення у філософських творах з позиції футурології / Н. Б. Годзь // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філософія. – Острог, 2013. – Вип. 12. – С. 278–287.

16. Годзь Н. Б. Час і майбутнє у філософських поглядах та наукових уявленнях: невеликий екскурс до питання / Н. Б. Годзь // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 2 (16). – С. 65–75.

17. Годзь Н. Б. Екологічний контекст сутності передбачення: реальне та омріяне / Н. Б. Годзь // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. Філософія. – 2013. – Вип. 41, Ч 1. – С. 15–24.
18. Годзь Н. Б. Філософія та наука у пошуку моделей виходу з кризових станів: реалії та перспективи / Н. Б. Годзь // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Сер.: Філософія, Філософія права, політологія, соціологія. – 2014. – № 2 (21). – С. 41–49.
19. Годзь Н. Б. Принцип трансдисциплінарності, історичний метод та проблема часу з позиції філософського аналізу сучасної екології / Н. Б. Годзь // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філософія. – 2014. – Вип. 15. – С. 52–56.
20. Годзь Н. Б. Экологическое знание и футурология в контексте науки и вопросов управления / Н. Б. Годзь // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Теорія культури і філософія науки. – Вип. 49. – 2014. – № 1083. – С. 36–40.
21. Годзь Н. Б. Проблеми медицини та футурологія / Н. Б. Годзь // Гілея : науковий збірник : збірник наукових праць / гол ред. В. М. Вашкевич. – Київ : ПП «Видавництво Гілея», 2014. – Вип. 82 (№3). – С. 209 – 213.

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях інших держав:

22. Годзь Н. Б. Формирование экологического мышления у молодежи в контексте философских проблем экологии и трансформирующихся мировых экономических тенденций / Н. Б. Годзь // Ёш Олимлар Ахборотномаси = Вестник Молодых ученых = The Bulletin of young scientists. – 2011. – № 1–2. – С. 63–65.
23. Годзь Н. Б. Экологическая футурология и возможности ее транскрипции в наши дни / Н. Б. Годзь // Science And Education A New Dimension : Natural and Technical Sciences. – Budapest, 2016. – Vol. IV (12). – P. 17–20.
24. Годзь Н. Б. Головні підходи до футурології та прогнозування з позиції філософії (в контексті розробляємої тематики екологічної футурології) [Електронний ресурс] / Н. Б. Годзь // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – Budapest. 2017. – Vol. 1 (21). – P.29–31. – Режим доступу: www.seanewdim.com (дата звернення 24.10.2017). – Назва з екрану.
25. Годзь Н. Б. Концепт «Людина природня» у рамках екологічно-футурологічного дослідження та складнощі, які виникають при її розгляді / Н. Б. Годзь // European Journal of Humanities and Social Sciences. – Vienna, 2017. – № 1 : Special Issue for Ukraine. – P. 46–49.

Тези та матеріали конференцій в інших наукових виданнях, які додатково відображають наукові результати дисертації:

26. Годзь Н. Б. Перспективи та питання курсу «Філософські проблеми екології» / Н. Б. Годзь // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, Культура, Техніка в новому тисячолітті» (22–23 квітня

2008 р., Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»). – Харків, 2008. – С. 42–43.

27. Годзь Н. Б. До питання наукового статусу та задач екологічного виховання / Н. Б. Годзь // Шоста наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Новітні технології – для захисту повітряного простору», 14–15 квітня 2010 р.: тези доп. – Харків, 2010. – С. 260–261.

28. Годзь Н. Б. Современные проблемы становления философии экологии / Н. Б. Годзь // Философские проблемы биологии и медицины: сб. материалов 4-й ежегод. науч.-практ. конф. – Москва, 2010. – Вып. 4 : Фундаментальное и прикладное : сборник материалов 4-й ежегодной научно-практической конференции. – С. 69–72.

29. Годзь Н. Б. Предмет «экология» и его философская наполненность / Н. Б. Годзь // Философия о знании и познании: актуальные проблемы: Материалы Второй Всерос. науч. конф. (Ульяновск, 18–19 июня 2010 г.) / под ред. Н. Г. Баранец, А. Б. Веревкина. – Ульяновск, 2010. – С. 338–341.

30. Годзь Н. Б. Экология будущего : возможен ли диалог между справедливостью и милосердием : (возвращаясь к проблеме философии природы и философии экологии) / Н. Б. Годзь // Философские проблемы биологии и медицины. – Москва, 2011. – Вып. 5 : Нормативное и дескриптивное. – С. 40–43.

31. Годзь Н. Б. Формирование экологического мышления: философские проблемы экологии и трансформирующиеся мировые экономические тенденции / Н. Б. Годзь // Кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришда акмеологик билимларнинг роли : Республикаиллмий-амалий конеренци мателлиалари (2011 йил 1 апрель) / Узбекистон Республкаи ФАИ. м. Мумминономидаги Фалафа на хуккин-ти. – Тошкент : Фалсаа ва хкк ин-ти, 2011. – С. 19–22.

32. Годзь Н. Б. Множественность существования картин мира и проблема становления современной экологической парадигмы / Н. Б. Годзь // Философия и методология науки : материалы Третьей всерос. науч. конф. (Ульяновск, 15-17 июня 2011) / под ред. Н. Г. Баранец, А.Б. Веревкина. – Ульяновск, 2011. – С. 94–100.

33. Годзь Н. Б. Трансциплінарно-інформаційні виміри екологічної футурології: моделювання та передбачення глобального та локального / Н. Б. Годзь // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я : тези доп. XX міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 15–17 травня 2012 р. – Харків, 2012. – Ч. 4. – С. 211.

34. Годзь Н. Б. Філософія та її роль в формуванні нового екологічного світобачення. Сучасний розвиток екологічного знання / Н. Б. Годзь // Вісник національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Філософія. – 2012. – № 43 (949). – С. 54–72.

35. Годзь Н. Б. Экология как система концепций взаимоотношений природы и человечества в структуре тотальной технологизации / Н. Б. Годзь // Философские проблемы биологии и медицины. – Москва, 2012. – Вып. 6 : Свобода и ответственность : сб. ст. – С. 133–136.

36. Годзь Н. Б. Философские обоснования видения будущего сквозь призму экологии : К проблеме развития науки / Н. Б. Годзь // История и философия науки : сб. ст. по материалам Всерос. науч. конф. (Ульяновск, 4–5 мая 2012 г.) / под ред. Н. Г. Баранец. – Ульяновск, 2012. – С. 267–272.

37. Годзь Н. Б. Питання розуміння потреби інтерпретації екології та футурології у контексті тлумачення проблеми постлюдини та «постдовкілля». / Н. Б. Годзь // Філософія в умовах сучасних соціокультурних викликів : Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–12 жовтня 2012 р.) : матеріали доп. та вист. – Черкаси, 2012. – С. 291–295.

38. Годзь Н. Б. Экологическая футурология как видение будущего в контексте эволюционной эпистемологии / Н. Б. Годзь // Социология знания и философия науки : Сборник материалов Пятой всероссийской научной конференции (Ульяновск, 14–15 мая 2013 г.). – Ульяновск, 2013. – С. 174–189.

39. Годзь Н. Б. Анализ конфликта с точки зрения философии науки: его прочтение и различение (конфликт-деструкция, конфликт преодоление и рассмотрение конфликта как «необходимого зла» в естественных науках, в том числе и экологии) / Н. Б. Годзь // Конфликты в науке и философии / под ред. Н. Г. Баранец и Е. В. Кудряшовой. – Ульяновск : Изд. Качалин Александр Васильевич, 2013. – С. 43–65.

40. Годзь Н. Б. И снова про предвидение / Н. Б. Годзь // Научное творчество как объект исследования : сб. материалов Всерос. науч. конф. «Научное творчество как объект исследования историков, социологов, эпистемологов и психологов» (Ульяновск, 29 октября 2013). – Ульяновск, 2014. – С. 63–68

41. Годзь Н. Б. Предмет «Экология» в контексте исследований философии науки и его современный статус / Н. Б. Годзь // «XXI аср – интеллектуал – инновацион гоаялар асри» Республика илмий – амалий семинарматериалли (2013йил 29 ноябрь) = Труды Республиканского научно-практического семинара «XXI век – век инновационно-интеллектуальных идей» / Узбекистон Респудликаси Олий на урта махсус таълим вазирлиги; Мирзо Улугбек номидаги Узбекистон Миллий университети, УзМУ Фалсафа факультети, Фалсафа факультети кошидаги Фалсафий тадқиқотларилмий – укув комплекси ; Узр «Камолот» ёшлар ижтимоий харакати Марказий Кенгаши. – Тошкент, 2014. – С. 77–82.

42. Годзь Н. Б. Екологія людини в світлі медичної проблематики – філософський аналіз. / Н. Б. Годзь // Проблема людини у соціально-гуманітарному та медичному дискурсах : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 210-й річниці ХНМУ та 55-річчю кафедри філософії, 27 берез. 2014 р., м. Харків. – Харків, 2014. – С. 39–41.

43. Годзь Н. Б. Специфіка розуміння футурології у світлі задач боротьби з глобальними екологічними загрозами / Н. Б. Годзь // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доповідей XXII міжнародної науково-практичної конференції (15–17 жовтня 2014 р., Харків). – Харків, 2014. – Ч. 4. – С. 294.

44. Годзь Н. Б. Краткий анализ работы Гр. Грузинцева «Очерки по теории науки» / Н. Б. Годзь // Очерки по истории науки в России в начале XX века / под редакцией Н. Г. Баранец, Е. В. Кудряшовой. – Ульяновск, 2014. – С. 72–88.

45. Годзь Н. Б. Філософія та наука в екотехнологічному просторі: погляд на біологічні системи / Н. Б. Годзь // Вісник національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Філософія. – 2015. – № 27(1136). – С. 57–63.

46. Годзь Н. Б. Стереотипи в межах дослідів екологічної футурології та їх зв'язок з «постдородоблюючим мисленням», та віртуальною пам'яттю «неіснуючого простору» / Н. Б. Годзь // Гендер. Екологія. Здоров'я : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 20–21 квітня 2017 р. – Харків, 2017. – С. 51–52.

АНОТАЦІЯ

Годзь Н. Б. Філософські підстави екологічної футурології. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.09 – «Філософія науки» (філософські науки). – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Київ, 2019.

Дослідження присвячено вивченню та аналізу особливостей трансформації футурології через екологічні розвідки виходячи саме з головних філософських основ аналізу шляхів та стратегій реалізації моделі максимального збереження гармонічно-продуктивного життя у цілому. Запропоновано авторську філософсько-екологічну концептуалізацію прогностичних та футурологічних моделей. Аналізуються національне та наднаціональне сприйняття довкілля, питання розуміння кризи й шляхів виходу з неї. Акцентується дослідницька увага на поєднанні мови та національного сприйняття і реалізації уявлень етноландшафту. Виснується низка додаткових положень щодо предмету екології та футурології. Наголошується, що невелика кількість ще нереалізованих проєктів у наш час надає можливість створити інші форми матеріалізації попередніх техноуявлень та технопроєктів, оскільки сучасна наука надає важливі життєві приклади стрибкоподібного розвитку, за умов врахування вже розробленої низки концептів і уявлень стосовно ресурсів, енергоносіїв й особливо нового ставлення до забруднення та переробки сміття. Враховуючи, що багато старих, але потенційно перспективних технологій, виявилось обабіч руху концепцій світової науки і забуто; а через це й відповідно неудоконалені, вбачається актуальним аналіз винаходів через ресурси та можливості ретрофутурології, осмисленню якої також відведено належне місце у праці.

Ключові слова: філософія науки, футурологія, екологія, екологічна футурологія, філософія екології, соціальний процес, прогностика, прогноз, майбутнє, моделювання.

АННОТАЦИЯ

Годзь Н. Б. Философские основания экологической футурологии. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.09 – «Философия науки» (философские науки). – Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины, Киев, 2019.

Исследование посвящено изучению и анализу особенностей трансформации футурологии с помощью экологических исследований, опираясь на главенствующие философские основы анализа путей реализации модели максимального сохранения гармоничной и продуктивной жизни в целом. Предложено авторскую философско-экологическую концептуализацию прогностических и футурологических моделей. Анализируются национальное и вненациональное восприятие окружающей среды, вопроса понимания феномена кризиса и пути выхода из него. Акцентируется исследовательское внимание на взаимосвязи языка и национального восприятия, и реализации представлений относительно специфики этноландшафта. Выводится ряд дополнительных положений относительно предмета экологии и футурологии. Акцентируется внимание, что небольшое количество еще нереализованных проектов в наше время создает условия для возможности создания иных форм материализации предшествующих технопредставлений и технопроектов, поскольку современная наука приводит пример как постепенного развития технологий, так и развития путем прыжка, с условием учета уже разработанного ряда концептов и представлений относительно ресурсов, энергоносителей и особенно нового отношения к загрязнению и переработке отходов, в том числе и мусора. Учитывая, что много старых, но потенциально перспективных технологий выведено на периферию развития мировой науки и забыто, и в силу этого приостановлена их модификация и усовершенствование, актуальным видится анализ изобретений в плане их использования через систему ресурсов и возможностей такого феномена, как ретрофутурология, которому в работе также посвящены соответствующие исследования и предложены выводы.

Ключевые слова: философия науки, футурология, экология, экологическая футурология, философия экологии, социальный процесс, прогностика, прогноз, будущее, моделирование.

ABSTRACT

Godz N. B. The philosophical foundation of ecological futurology. – Dissertation research on the basis of the Manuscript.

Dissertation for a Doctor of Philosophy in specialty 09.00.09 – «Philosophical of Science» – Institute of Philosophy H. S. Skovoroda of National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, 2019.

Dissertation research grounds the necessity of creating a new direction in the philosophy of science, i.e. Ecological Futurology. With the help of the proposed direction, we consider it possible to form a perfected worldview and besides we can improve the grounds of the principles of the new approaches to the philosophical worldview rationalization. On the basis of philosophical and ecological analysis of all the methods and strategies that have existed in the society and in scientific worldview in particular we will be able to see anew with a critical eye achievements and mistakes arising in the course of human history.

The urgency of the research is in philosophical analysis of interrelation of knowledge growth, the problem of its use, application and transformation, influence on

the future situation and the action of time (or the consequence of time waste) on the application and understanding of knowledge received before. We have to draw our readers' attention to the necessity of updating the knowledge received by the mankind in the course of history. The problem of remembering and storing of the results received before as they are (*per se*) looms large.

Theoretical and methodological fundamentals of our research are comprehensive and based on gnoseological and philosophical and anthropological analyses of humanity and nature development together with modern (and possibly old) technologies and equipment and besides on the ways of a probable development of this triad in the future. Theoretically, the work is based on the writings of both modern scholars and outstanding philosophers of the past. The treatise is based on the research of Ukrainian, Russian, British, German, Lithuanian and Greek researchers. Of great importance are general scientific and philosophical methods, for instance, system and analytical approach, in Chapters Two and Three the technique of philosophical and historical reconstruction of the genesis of development of ecology and futurology is widely used. The thesis applies system-based theoretical and culture-based historical approaches. The author also uses methods and techniques of the humanities and natural sciences, for instance, analysis, synthesis and observation. The treatise also analyzes the role of mathematical methods both in ecology and prognostics and even in futurology itself.

The novelty of the obtained scientific results is primarily in creating and developing a range of concepts and principles, based on which it is possible to build interdisciplinary scientific, practical and educational strategies in the future: 1) for the first time the contexts of ecology development as a megadiscipline have been analyzed systematically and comprehensively; 2) the structure and the inner connection of the components of futurology have been analyzed, in particular a mutually dependent relation of prognostics to futurology has been proved; 3) history and reasons of hermeneutic understanding have been grounded and correspondingly the difference in understanding of the concepts of futurology and prognostics.

The thesis also provides a range of new data. The practical importance of the obtained results is in the fact that based on the research a range of theoretical generalizations and conclusions have been made which create new opportunities for a more detailed conceptual analysis and modelling of modern philosophical and scientific thinking. The results of our work can be used both in philosophy (this has been proved hereinabove) and in practical activity of the society, namely in technologies, healthcare and in pedagogics.

We turned the vector of research in ecology and futurology towards the analysis of real potential of ecology in its ability to see the coming of the global and local future and proved its greatest influence on the future of the mankind and nature regarding ecology and futurology as megadisciplines.

Key words: philosophy of science, futurology, ecology, ecological futurology, ecological philosophy, social processes, prognostics, forecasting, the future, modelling.

Підписано до друку 14.03.2019. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 1,9. Наклад 100 примірників.
Замовлення №1611.

Надруковано у друкарні ФОП Тарасенко В.П.
Свідоцтво № 24800170000043751 від 21. 02. 2002 р.
61124, м. Харків, вул. Зернова, 6/267.
Тел. /факс: (0572) 52-82-11, (097) 273-11-77